

GAZDASÁG & TÁRSADALOM

Journal of Economy & Society

A TARTALOMBÓL:

Duray Miklós:

Ismerik-e egymást a szétszakított magyar nemzetrészek?
Ismerjük-e önmagunkat, mi magyarok?

Ulrich Thielemann:

Der Wettbewerb und die „Effizienz“
Vom ethischen Scheitern des Neoliberalismus

Joób Márk:

Hogyan hatástalanítható a globális pénzrendszer időzített bombája?

Varga Norbert:

Civil és vallási identitás kapcsolata

Juhász Zita:

A nonprofit szektor humán- és pénzügyi
erőforrásokkal való ellátottságának jellemzői

2011/1

Gazdaság & Társadalom

Journal of Economy & Society

– Megjelenik évente négy alkalommal –
A folyóirat kiadását a Soproni Tudós Társaság támogatta

Főszerkesztő / Editor: Dr. Székely Csaba DSc

Főszerkesztő helyettes / Deputy Editor: Dr. Kulcsár László CSc

Szerkesztőbizottság / Associate Editors: Dr. Andrásy Adél CSc, Dr. Fábián Attila PhD, Dr. Joób Márk PhD, Dr. Kulcsár László CSc, Dr. Székely Csaba DSc

Szerkesztőségi munkatárs / Assistant: Szikra Andrea

Nemzetközi tanácsadó testület / International Advisory Board:

Prof. David L. Brown, PhD (Cornell University, USA), Dr. Csaba László DSc (Közép Európai Egyetem, Budapest), Dr. Rechnitzer János DSc (Széchenyi István Egyetem, Győr), Dr. Nigel Swain PhD (School of History, University of Liverpool, UK), Dr. Caleb Southworth PhD (Department of Sociology University of Oregon, USA), Dr. Franz Schausberger PhD (Universität Salzburg, Österreich), Dr. Szirmai Viktória DSc (MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest), Dr. Bőhm Antal DSc (MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest), Dr. Ingrid Schwab-Matkovits PhD (Fachhochschulstudiengänge Burgenland, Eisenstadt, Österreich), Dr. Bozidar Lekovic PhD (Faculty of Economics, Subotica, Serbia), Dr. Djerdji Petkovic PhD (Faculty of Economics, Subotica, Serbia).

Közlésre szánt kéziratok / Manuscripts:

Kéziratokat kizárólag e-mailen fogadunk, nem őrünk meg, s nem küldünk vissza!

A kéziratok formai és szerkezeti követelményeit illetően lásd a folyóirat hátsó belső borítóját / *We accept APA (Harvard) style only.*

A kéziratokat és a közléssel kapcsolatos kérdéseket a következő e-mail címre várjuk / *Send manuscripts and letters by e-mail only to: kulcsar.laszlo@bpk.nyme.hu*

A közlésre elfogadott kéziratok összes szerzői és egyéb joga a kiadóra száll / *Acceptance of material for publication presumes transfer of all copyrights to the Publisher.*

A kéziratokat két független anonim bíráló értékeli.
Articles are refereed by anonym reviewers before publication.

Ismertetésre szánt könyveket az alábbi címre várjuk / *Send books for review to:*

Dr. Kulcsár László egyetemi tanár
Nyugat Magyarországi Egyetem
Sopron Ferenczy J. u. 5. 9400 Hungary

Előfizetés: Intézményeknek: 2800 Ft/év; Egyéni előfizetés: 1700 Ft/év
Példányonkénti ár: 700 Ft

Nyomdai munkálatok / Printing: Scarbantia Nyomda - Palatia Kft.
H-9400 Sopron, Bem u. 3. | Tel.: 99/323-780 | E-mail: nyomda@scarbantia.hu

ISSN 0865 7823

Copyright © 2011 Nyugat – magyarországi Egyetem Kiadó

Gazdaság & Társadalom

3.ÉVFOLYAM

2011. MÁRCIUS

1. SZÁM

TARTALOM

Table of Contents and Abstracts in English: See page 172

TANULMÁNYOK

Ismerik-e egymást a szétszakított magyar nemzetrészek? Ismerjük-e önmagunkat, mi magyarok? Duray Miklós	3
Der Wettbewerb und die „Effizienz“ Vom ethischen Scheitern des Neoliberalismus Ulrich Thielemann	26
Hogyan hatástalanítható a globális pénzrendszer időzített bombája? Joób Márk	59
Civil és vallási identitás kapcsolata Varga Norbert	74
Magyar tudományosság és közírás az albánokról a 20. század elején Márfai Molnár László	97
Tudásmenedzsment és a felsőoktatási intézmény, mint vállalat Balogh Anikó	113
A jóléti állam modelljének változása Zagyi Orsolya.....	128
A nonprofit szektor humán- és pénzügyi erőforrásokkal való ellátottságának jellemzői Juhász Zita	147

KÖNYVISMERTETÉS

Helyünk a világban: Állandóan változik vagy változatlanul állandó? [Csaba László, Jeszenszky Géza, Martonyi János: Helyünk a világban. A magyar külpolitika útja a 21. században, Éghajlat könyvkiadó 2009, 217o. ISBN 978 963 9862 15 9] Varga Norbert	164
Informális gazdaság – informális piac [Czakó Ágnes, Giczi Johanna, Sík Endre (szerk.): Piachely – KGST piac – Emberpiac. ELTE TáTK Budapest 2010. ISBN 978 963 284 139 7] Kulcsár László.....	169
Table Of Contents/Abstracts.....	172

A jóléti állam modelljének változása az elmúlt két évtizedben

*Zagyai Orsolya adjunktus
Debreceni Egyetem*

ABSZTRAKT: A jóléti állam összetett jelenség. Problémája egyetemes társadalmi probléma, jelen vannak közgazdasági, ideológiai, politikai, filozófiai kérdések egyaránt. Kérdésköre általános és alapvető közgazdasági kérdéseket tartalmaz: gazdasági növekedés, hatékonyság, fenntarthatóság, beruházás, fogyasztás, jövedelem-elosztás, állami költségvetés, gazdasági egyensúly, globalizáció, információs társadalom, stb. Ebben a tanulmányban azt próbáljuk bemutatni, hogyan alakult át a jóléti államok funkciója, és ez hogyan viszonyult a gazdasági teljesítőképeséghez az elmúlt két évtizedben. Elsősorban az európai országok tekintetében követjük nyomon a változásokat, kiemelten az Európai Unió országait szem előtt tartva. Kitérünk az európai szociális modell problémáira, és a reformok szükségességére. Végezetül a magyar jóléti állam változásait tekintjük át.

KULCSSZAVAK: Jóléti állam, globalizáció, szociális gondoskodás

Bevezetés

A jóléti állam összetett jelenség. Problémája egyetemes társadalmi probléma, jelen vannak közgazdasági, ideológiai, politikai, filozófiai kérdések egyaránt. Kérdésköre általános és alapvető közgazdasági kérdéseket tartalmaz: gazdasági növekedés, hatékonyság, fenntarthatóság, beruházás, fogyasztás, jövedelem-elosztás, állami költségvetés, gazdasági egyensúly, globalizáció, információs társadalom, stb.

„Jóléti államnak azokat az államokat szokták nevezni, amelyek elkötelezettek polgáraik anyagi és szellemi «jól-léte» (jó egészségi állapota, korszerű műveltsége és modern gazdaságban való foglalkoztathatósága, a munkára való alkalmassága, továbbá megfelelő lakhatása és táplálkozása) iránt, és ennek érdekében aktívan beavatkoznak a gazdasági folyamatokba” (Szabó 2000: 209). A jóléti OECD-államok szokásos csoportjába Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, Hollandia, Norvégia, Svédország tartozik (Fekete 2005).

A jóléti rendszerek kialakítását, szükségességét a fejlett piacgazdaságokban három alapelv támasztja alá:

- a társadalmi igazságosság, ill. méltányosság elve;
- a piac kudarcainak korrigálása;
- a társadalom által elfogadott morális értékek megvalósítása.

A méltányosság elve azt kívánja, hogy a piaci verseny nyomán kialakuló jövedelmi egyenlőtlenségeket és annak negatív szociális következményeit csillapítsa. Hosszú távon ezek nem csak a társadalmi békét veszélyeztetik, hanem

a társadalom működőképességét is. Az elszegényedő tömegek a versenyből kiesnek, és a differenciálódás következtében a tehetséges emberek képességei, alkotókészségük a társadalom számára elvész beavatkozás híján. A piaci kudarcok is cselekvésre készítetik az államot. A piaci kudarcokat négy csoportba szokás sorolni: külső gazdasági hatások; közjavak kínálata, melyekben a magántőke nem érdekelt; tökéletlen verseny és monopolizált termelés (Bara & Szabó 2001).

A jóléti állam fogalmával kapcsolatos kérdések

Az állami beavatkozás K. Arrow szerint csak azzal indokolható, ha a piac nem működik vagy működése káros következményeket okoz, és egyértelműen bizonyítani lehet, hogy a kormányzati beavatkozás megoldja a piaci elégtelenségeket, anélkül, hogy súlyos mellékhatásai lennének (Idézi Szabó 2000). A beavatkozásokat tekintve két nagy intézménytípust lehet megkülönböztetni: az állam által közvetlenül működtetett termelő vagy szolgáltató jóléti intézmények és a magánszféra szabályozása törvényekkel, előírásokkal. A hatékonyságnak megfelelően ez kettős követelményt állít a kormányzat elé: az előbbi esetén a legkisebb költségekkel vagy az adott ráfordítással a lehető legnagyobb eredményt érje el, az utóbbi esetén ne sértse a magántőke hatékony tevékenységét (Bara & Szabó 2001).

A jóléti állam tevékenységét, annak időbeli alakulását és országonkénti eltéréseit az újraelosztás nagyságával szokás mérni. A redisztribúció mértéke azonban csak a finanszírozási forrást mutatja, s azt sem teljeskörűen. A jóléti állam emellett szolgáltatóként is működik, azaz a jóléti szolgáltatásokat (nyugdíjfolyósítást, gyógyítást, oktatást, segélyezést stb.) nyújtó intézményeket is működtet.

A jóléti állam tevékenységének országonként különböző köre és mértéke megnehezíti a közvetlen nemzetközi összehasonlítást. A teljes (nemcsak jóléti) redisztribúció mértékét és tendenciáit talán a legmegbízhatóbban az államháztartási kiadások GDP-arányának hosszú távú alakulása tükrözi (Szamuely 2004).

Az unió terminológiájában a szociális gondoskodást szociális védelemnek (social protection) nevezik, s közös statisztikai hivatalának, az Eurostatnak a gyakorlatában a szociális védelemre fordított kiadások (social protection expenditure) tartalma fogalmilag lényegében egyezik a szociális közkiadások OECD által használt kategóriájának tartalmával. Számítási módszereiben azonban a két kategória mégis eltér, s az Eurostat által számolt szociális védelmi kiadások számszerű értéke rendszerint nagyobb az OECD által publikált adaténál. Jóllehet a két párhuzamos adat értékei eltérnek egymástól, a külön-külön kimutatott tendenciák lényegében egyeznek.

A szociális védelem fogalmának nincs általánosan elfogadott definíciója, mint ahogy olyan sincs, amely minden célnak megfelelné.

A közösségi vagy magánszervezetek mindazon beavatkozását, melynek célja, hogy könnyítsen a különféle kockázatok vagy szükségletek miatt a háztartásokra és egyénekre nehezedő terheken, szociális védelemnek nevezzük, feltéve, hogy viszonzatlan és nem egyéni keretek között nyújtják. A szociális védelem alá eső kockázatok vagy szükségletek listáját általában a következőkben rögzítik:

- Betegség/egészséggondozás
- Rokkantság
- Öregség
- Hátrahagyottak
- Család/gyermek
- Munkanélküliség
- Lakás
- Máshova nem sorolt társadalmi kirekesztettség

A szociális védelem keretében nyújtott juttatások sok formát ölthetnek. Az Európai Unió közös statisztikai kimutatása az alábbiakra korlátozódik:

- készpénzkifizetés a védelemben részesíthető személyeknek;
- a védelemben részesíthető személyek kiadásainak visszatérítése;
- a védelemben részesíthető személyek részére közvetlenül juttatott áruk és szolgáltatások.

E korlátozás nem érvényes a *teljes jóléti kiadások körére*. Kimaradnak például az adókedvezmények, az adóvisszatérítések, vagy az olyan intézkedések, melyek elsődlegesen a gazdaság termelő-szférájába irányulnak, de közvetve a háztartásokat védik, mint a tartós munkanélkülieket felvevő munkáltatóknak fizetett bérkiegészítés és hasonló.

A szociális védelem részesedése a GDP-ből jól mutatja ugyan a redisztribúció mértékét az adott évben, de az arány időbeli tágulása vagy szűkülése nem feltétlenül a szociális gondoskodás dinamikáját fejezi ki. Az 1. táblázat idősorai a szociális közkiadások országonkénti alakulását mutatják (a GDP százalékában) a 21. század fordulóján az OECD statisztikája alapján (OECD 2009). Erre az időszakra Lindbeck, korábbi elemzése szerint (Lindbeck 1998) a jóléti állam jelentős összehúzódását becsülte. Szamuely László 1980-2000 közötti időszakra vonatkozó elemzésében (Szamuely 2004) arra a következtetésre jutott, hogy a jóléti állam szociális közkiadásai, ill. szociális védelmi kiadásai nemhogy csökkentek, hanem növekedtek mind az EU mind az OECD országok esetében.

Az 1. táblázat alapján az OECD-országok, s ezen belül az EU-országok összesített átlagainak változásából látható, hogy a szociális közkiadások aránya a GDP-ben nem csökkent, hanem stagnált vagy kis mértékben nőtt. 2003-ban érte el a legmagasabb értéket a vizsgált időszakban 20,8%-kal, de gyakorlatilag ez állandósult 2004-ben és 2005-ben is 20,6 százalékkal. 1995-höz képest 0,7 százalékpontos a változás. A 1995-től 2002-ig az OECD-országok átlagában a részesedés 20 százalék körül mozgott, csak 2003-tól figyelhető meg enyhe

1. Táblázat: Szociális közkiadások az OECD-országokban a GDP %-ában, 1995-2005

Ország	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Ausztrália	16,6	16,6	16,4	17,1	17,0	17,8	17,3	17,5	17,8	17,7	17,1
Ausztria	26,5	26,6	26,7	26,6	26,9	26,4	26,6	27,0	27,5	27,3	27,2
Belgium	26,2	26,8	25,7	26,1	26,0	25,3	25,8	26,2	26,5	26,6	26,4
Csehország	18,2	18,1	18,8	19,1	19,5	19,8	19,8	20,6	20,7	19,7	19,5
Dánia	28,9	28,2	27,2	26,6	26,6	25,8	26,1	26,8	27,8	27,7	27,1
Egyesült Államok	15,3	15,1	14,9	14,7	14,5	14,5	15,1	15,9	16,2	16,1	15,9
Finnország	30,9	30,8	28,5	26,3	25,7	24,3	24,2	25,0	25,8	26,0	26,1
Franciaország	28,6	28,9	28,7	28,9	29,0	27,9	27,9	28,6	29,0	29,1	29,2
Görögország	17,3	17,9	17,9	18,6	19,2	19,2	20,6	20,0	19,9	19,9	20,5
Hollandia	23,8	22,6	21,8	21,4	20,5	19,8	19,7	20,5	21,2	21,1	20,9
Írország	15,7	14,8	14,0	13,0	14,1	13,6	14,4	15,3	15,8	16,2	16,7
Izland	15,2	14,9	14,6	14,8	15,4	15,3	15,3	16,9	18,2	17,9	16,9
Japán	14,3	14,6	14,7	15,5	16,1	16,5	17,4	17,8	18,1	18,2	18,6
Kanada	18,9	18,1	17,4	17,8	16,7	16,5	17,0	17,1	17,2	16,6	16,5
Lengyelország	22,6	22,8	22,2	21,4	21,6	20,5	21,9	22,3	22,3	21,4	21,0
Luxemburg	20,8	20,9	21,2	20,9	20,4	19,7	20,8	22,0	23,4	23,9	23,2
Magyarország	..	..	..	..	21,1	20,0	20,2	21,4	22,2	21,7	22,5
Mexikó	4,7	4,4	4,5	5,0	5,7	5,8	6,5	6,8	7,3	7,2	7,4
Nagy-Britannia	20,2	19,9	19,0	19,4	19,1	19,2	20,1	20,0	20,5	21,1	21,3
Németország	26,5	27,1	26,4	26,3	26,3	26,2	26,3	27,0	27,3	26,7	26,7
Norvégia	23,3	22,5	22,0	23,6	23,6	21,3	22,2	23,6	24,5	23,2	21,6
Olaszország	19,9	22,0	22,7	22,9	23,3	23,3	23,5	24,0	24,4	24,7	25,0
Portugália	17,0	17,6	17,5	17,9	18,3	19,6	19,9	21,3	22,9	23,1	..
Spanyolország	21,4	21,3	20,7	20,6	20,3	20,3	20,0	20,4	21,0	21,2	20,2
Svájc	17,5	18,0	18,7	18,8	18,6	17,9	18,4	19,2	20,3	20,3	21,3
Svédország	32,1	31,7	30,5	30,4	29,8	28,5	28,9	29,5	30,4	29,9	29,4
Szlovákia*	18,6	18,2	17,9	18,0	18,5	17,9	17,6	17,7	17,1	16,5	16,6
Törökország	7,5	9,7	10,8	11,1	13,2	..	..	..	..	..	13,7
Új-Zéland	18,9	18,8	19,8	20,3	19,6	19,4	18,6	18,7	18,2	18,0	18,5
OECD - országok	19,9	20,0	19,7	19,8	19,8	19,3	19,7	20,3	20,8	20,6	20,6
EU - országok	27,7	27,9	27,5	27,1	27,0	26,6	26,8	27,1	27,4	27,3	27,2

*Szlovákiára vonatkozó adatok alábecsültek, mert még nem tartalmazták az egészségügy területét. Forrás: OECD 2009

növekedés. Az EU-országok átlagában pedig 1995 és 1997 közötti időszakban a 28 százalékhöz közelített, majd 27 százalék körül állandósult a mutató értéke. 2005-ben a szociális közkiadások az OECD átlagában 0,7 százalékponttal voltak nagyobbak, az EU átlagában pedig 0,3 százalékponttal voltak kisebbek az 1995-ös aránynál.

Az EU-n kívüli OECD-országokban – az Kanada, Új-Zéland és Norvégia kivételével – a szociális közkiadások aránya emelkedett. Különösen Japán közkiadásai emelkedtek 4,3 százalékponttal, de jelentős az átlaghoz képest a 2,8 százalékos növekedés Svájc esetében is. Svájc ezzel a 20,3 százalékos aránnyal megközelítette az OECD átlagot.

Norvégiában 1995-höz képest csökkenés mutatható ki, az eltérés mértéke 1,7 százalék. Norvégiáról elmondható, hogy általában a 23 százalékos sávban mozgott az arány ebben a 10 évben, és csak 2005-re sikerült leszorítani. Új-Zéland folytatva a korábbi költségvetési politikáját újabb 0,4 százalékos csökkenést ért el. Kanada esetében azt figyelhetjük meg, hogy a vizsgált periódusban összesen 2,4 százalékponttal esett vissza szociális közkiadások aránya 2005-re. Ezzel Írország és Csehország arányait közelíti. Az Egyesült Államok maradt a 16 százalék körüli sávban, jelentősen nem növekedett a szociális közkiadások aránya 2005-re, mindössze 0,6 százalékponttal.

A szociális kiadások esetében az OECD-országok külön csoportját alkotja a fejlett világ peremén elhelyezkedő Mexikó és Törökország. Mexikó szinte másfélszer többet költ a GDP-ből szociális közkiadásokra, de még így is csak 7,4 százalékát. Törökország adatai hiányos, így csak a 2005-ös becslést viszonyíthatjuk a 1995. évihez. Eszerint a vizsgált periódusban rendhagyóan, a közkiadások aránya a GDP-hez viszonyítva 6,2 százalékponttal emelkedett 13,7%-ra. Az egyes országok relatív helyzetére vonatkozó ismereteket korrigálni kell, ha figyelembe vesszük az adózásnak a statisztikai adatokban nem tükröződő hatásait is.

Az EU-tagországok tendenciáit az Európai Unió saját statisztikai hivatala, az Eurostat adatai alapján vizsgáljuk. A 2. táblázatból látható, hogy az Eurostat azt mutatja ki, hogy a szociális védelmi kiadások uniós átlaga a GDP-hez viszonyítva a vizsgált évtized folyamán a 28 százalékos sáv alatt maradt, 1996-ban érte el a legnagyobb értéket 27,9 százalékot, majd 2000-ben 1,1 százalékponttal alacsonyabb lett. Újabb emelkedés után 2005-ben 27,2 százalékot érte el. A GDP-részesedés növekedésének vagy esésének vizsgálatakor azonban szem előtt kell tartani azt az összefüggést, hogy a mutató értéke a szociális kiadások és a bruttó hazai termék nagyságától egyaránt függ, azaz a kialakuló arány a kettő együttes változásának eredménye. A kilencvenes évek végére jellemző konjunktúra közepette a GDP a szociális kiadásoknál gyorsabban nőtt, tehát az utóbbiak aránya mérséklődött. Az arány konjunktúraérzékenységét az is erősíti, hogy a rossz vagy jó konjunktúrában nő, illetve csökken a munkanélküliség és a vele kapcsolatos szociális költség. Ebből az következtethető, hogy Európában az elmúlt időszak dekonjunktúrája

következtében a 2000 utáni évek statisztikájában már nem mérséklődik tovább a szociális kiadások GDP-aránya, hanem változatlan marad vagy emelkedik.

**2. Táblázat: Szociális védelmi kiadások folyó áron a GDP%-ában
1995-2005 között**

Ország	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
EU (1)	27,7	27,9	27,5	27,1	27,0	26,6	26,8	27,1	27,4	27,3	27,2
Euróövezet (2)	27,2	27,6	27,3	26,9	27,0	26,8	26,9	27,4	27,8	27,8	27,8
Ausztria	28,8	28,7	28,6	28,3	28,7	28,1	28,4	29,0	29,3	29,0	28,8
Belgium	27,4	28,0	27,4	27,1	27,0	26,5	27,3	28,0	29,1	29,3	29,7
Bulgária	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	16,1
Ciprus	:	:	:	:	:	14,8	14,9	16,2	18,4	17,8	18,2
Csehország	17,5	17,6	18,6	18,5	19,2	19,5	19,5	20,2	20,2	19,3	19,1
Dánia	31,9	31,2	30,1	30,0	29,8	28,9	29,2	29,7	30,9	30,9	30,1
Észtország	:	:	:	:	:	14,0	13,1	12,7	12,6	13,1	12,5
Finnország	31,5	31,4	29,1	27,0	26,2	25,1	24,9	25,6	26,5	26,6	26,7
Franciaország	30,3	30,6	30,4	30,1	29,9	29,5	29,6	30,4	30,9	31,3	31,5
Görögország	19,9	20,5	20,8	21,7	22,7	23,5	24,1	23,8	23,6	23,6	24,2
Hollandia	30,6	29,6	28,7	27,8	27,1	26,4	26,5	27,6	28,3	28,3	28,2
Írország	14,8	13,9	12,9	12,0	14,6	14,1	15,0	17,3	17,8	18,2	18,2
Izland	18,9	18,7	18,5	18,3	18,8	19,2	19,4	21,2	23,0	22,6	21,7
Lengyelország	:	:	:	:	:	19,7	21,0	21,1	21,0	20,1	19,6
Lettország	:	:	15,3	16,1	17,2	15,3	14,3	13,9	13,8	12,9	12,4
Litvánia	:	13,4	13,8	15,2	16,4	15,8	14,7	14,1	13,6	13,3	13,2
Luxemburg	20,7	21,2	21,5	21,2	20,5	19,6	20,9	21,6	22,2	22,3	21,9
Magyarország	:	:	:	:	20,7	19,3	19,3	20,4	21,1	20,7	21,9
Málta	15,7	17,1	17,5	17,5	17,3	16,5	17,4	17,5	17,9	18,4	18,3
Nagy-Britannia	28,0	27,8	27,3	26,7	26,2	26,9	27,3	26,2	26,2	26,3	26,8
Németország	28,2	29,3	28,9	28,8	29,2	29,3	29,4	30,0	30,3	29,6	29,4
Norvégia	26,5	25,8	25,1	26,9	26,9	24,4	25,4	26,0	27,2	25,9	23,9
Olaszország	24,2	24,3	24,9	24,6	24,8	24,7	24,9	25,3	25,8	26,0	26,4
Portugália	21,0	20,2	20,3	20,9	21,4	21,7	22,7	23,7	24,1	24,7	:
Románia	:	:	:	:	:	13,2	13,2	13,4	12,6	15,1	14,2
Spanyolország	21,6	21,5	20,8	20,2	19,8	20,3	20,0	20,3	20,4	20,6	20,8
Svájc	25,6	26,4	27,3	27,3	27,3	26,9	27,6	28,5	29,1	29,3	29,2
Svédország	34,3	33,6	32,7	32,0	31,7	30,7	31,2	32,2	33,2	32,7	32,0
Szlovákia	18,4	19,3	19,6	20,0	20,0	19,3	18,9	19,0	18,2	17,3	16,9
Szlovénia	:	24,1	24,5	24,8	24,8	24,6	24,8	24,8	24,1	23,7	23,4

(1) EU-15 1995-1999 között; EU-25 2000-2004 között; EU-27 for 2005-ben

(2) EA-13 helyett EA-15. Forrás Eurostat (tps00098)

Forrás: Eurostat Yearbook 2009

A jóléti állam típusai és a globalizációval való kapcsolata

Noha az európai államokban a második világháború óta végbement változásokat egységes névvel illették, az egyes országokban a jóléti állam nagyon is különbözőképpen valósult meg.

A jóléti államok típusait Esping-Andersen (1991) a következőképpen vázolta fel:

1. Az első csoportba a *liberális* jóléti állam jelzőjével ellátott országok – Anglia, Kanada, Ausztrália és az Egyesült Államok – kerültek. Ezekre az államokra a rászorultság igazolásához kötött segélyezés, a szerény színvonalú univerzális transzferek és az ugyancsak szerény színvonalú társadalombiztosítási rendszerek a jellemzőek. „Az ilyenfajta állam támogatja a piacot, akár passzívan – azáltal, hogy egy minimális ellátást biztosít –, akár pedig aktívan, a „magán” jóléti rendszereknek nyújtott szubvenciókkal.” (Esping-Andersen 1991 124. o.) Ez egy olyan társadalmat eredményez, melyben a legrászorultabbak a jóléti állam juttatásaitól függenek, míg a többség – főként a középrétegek – a piac által nyújtott jóléti szolgáltatásokat veszi igénybe.
2. A következő csoportba azok az államok – Németország, Olaszország, Franciaország és Ausztria – kerültek, amelyek korporativista örökségből építették fel a jóléti államot. A jóléti funkciókat ezekben az országokban a piac helyett az állami intézményrendszer biztosítja. Ezekben a *konzervatív* jóléti államokban a szociális jogok biztosítása sohasem képezte vita tárgyát. A jogokat viszont osztályhoz és státushoz kapcsolták. Ebből következően ezekben az országokban a közösségi programok jóval kiterjedtebbek és magasabb juttatást biztosítanak, mint a magánbiztosítás. A konzervatív jóléti rendszerben a társadalombiztosítás játssza a központi szerepet, ahol a jogosultságok a foglalkozási és a társadalmi státushoz kötődnek. Hagyományosan jellemző ezekre az országokra az egyház jelentős szerepe a jóléti szolgáltatások biztosításában.
3. A harmadik csoportot az úgynevezett szociáldemokrata berendezkedésű *skandináv* jóléti államok alkotják. A szociáldemokrata működésű állam jóléti politikája egyszerre veszi célba a piacot és a hagyományos családot. Itt a szolidarisztikus elvek érvényesülnek, melyek célja, hogy előre társadalmasítsák a család költségeit. A skandináv modell legszembevetőbb jellemzője a munka és a jólét összekapcsolódása, amely a deklarált teljes foglalkoztatásban nyilvánul meg.
4. A negyedik csoport a *dél-európai országoké*, amelyekre jellemző, jóléti államuk kezdetleges, a jogosultság nehezen érvényesíthető. A támogatások nagy része jövedelemhez kötött, de még azon belül is szelektív. Viszonylag

kevesen részesülnek támogatásban, és a támogatások összege is alacsony. Ennek következtében a szociális állami és a jóléti kiadások szintje is alacsony.

Genschel (2004) ad áttekintést azokról az elméletekről, amelyek az 1990-es években születtek annak magyarázatára, hogyan is hat egymásra a globalizált piac és a kiterjedt jóléti állam. Az 1990-es években a piac globalizációja miatt a kormányzatok neoliberális politikát folytattak.

A recesszió időszakában a piac nemzeti szintre korlátozódott, a minimális állam megvalósítása lett a cél. A kormány beavatkozása a piaci erők működésébe, torzítja a gazdaság működését, és rosszabb eredményt hoz létre, mint amelyet a piaci erők szabad játéka alakíthatna ki. Nagy szakadék kezdett kialakulni a társadalmi igények és a jóléti államok kielégíteni tudó képessége között. Az eltérés nem abból adódott, hogy a globális piac külsőleg korlátozta a jóléti állam cselekvőképességét, hanem az, hogy maga a jóléti állam ösztönzött olyan várakozásokat, amiket nem tudott kielégíteni. Azt sugallata, hogy a társadalom szociális szükségleteit úgyis kielégíti, ezért ez arra ösztönözte az embereket, hogy mindig új igényekkel lépjenek fel.

Az 1970-es évek elején nem volt semmilyen látszata egy ilyen válságnak: a gazdaság növekedett, a munkanélküliség alacsony volt, a jóléti állam nagylelkűsége egyre növekedett, anélkül, hogy ez befolyásolta volna a költségvetést. A közvélemény szerint a fő probléma az volt, hogy a jóléti állam nem bővült elég gyorsan. Amikor az első problémák jelentkeztek az olajválságok nyomán, úgy gondolták, ezek okai a külső, nemzetközi környezetben keresendőek. Ennek nyomán vált egyre népszerűbbé a globalizációt okolni a jóléti állam válságáért. Genschel (2004) három elméletet mutat be cikkében, amelyek a jóléti állam válságát próbálták magyarázni a globalizáció tükrében.

1. *Globalista iskola*: azt állítja, hogy a gazdaság nemzetközi kiterjedése valóban veszélyezteti a jóléti államot. Szerintük az állam ott vállal feladatot, ahol a piac kudarcot vall, de ezt csak akkor teheti meg, ha független a piaci erőktől.
2. *Szkeptikus iskola*: hívei tagadják, hogy jelentős befolyással lenne a globalizáció a jóléti állam működésére. A jóléti állam mérete, jelentősége nem csökken, a közvélemény félelmei megalapozatlanok. Ugyanakkor felteszik a kérdést miért éri a jóléti államot folyamatos kritika.
3. *Revizionista iskola*: azt állítja, hogy a jóléti állam a problémáit maga okozza, és a globalizáció éppen hogy segít ezek megoldásában, azáltal, hogy a nemzetközi piacok fegyelmező ereje hat a jóléti politika káros kilengéseinek visszafogásában.

A jóléti állam feladata mindhárom elmélet szerint kettős:

- makro-szinten a gazdasági fejlődés ellenőrzése,
- mikro-szinten az újraelosztó szociális politika révén a megfelelő életszínvonal biztosítása.

A makrogazdasági ellenőrzés alatt rendszerint egy aktív „keynesi” politikát értenek, ami folyamatos növekedést és teljes foglalkoztatottságot biztosít egy anticiklikus monetáris és fiskális politika által. Az újraelosztó szociális politika az egyéni kockázatok kivédésére szolgál (pl. szegénység, betegség, munkanélküliség); valamint a „jólétjesítőktől” származó bevételek újraelosztásán keresztül a jövedelmi egyenlőtlenségek csökkentésére. Minél inkább bekapcsolódik a jóléti állam a gazdaság irányításába, annál inkább kiteszi magát a globalizáció hatásainak.

A globalizáció hatása a makrogazdasági ellenőrzésre:

- A *globalisták* szerint a globalizáció a makrogazdasági ellenőrzést felpuhítja, mert a tőke nemzetközivé válásával a kamatláb meghatározását nem lehet függetleníteni a világban érvényes árfolyamoktól. Egy – egy ország kamatlábnak mértékét csupán a határokon átfolyó tőkeáramlás szabályozza. Azt állítják továbbá, hogy a fiskális politikát korlátozza a tőkeáramlás. Egyrészt azáltal, hogy a nemzeti kormányokat rákényszeríti a költségvetési hiányuk finanszírozásánál a világban érvényes, aktuális kamatláb fizetésére; másrészt a tőketulajdonosok alkupozícióját növeli; harmadrészt inflációs nyomást gyakorol az árfolyamra. Mindhárom esetben a globalizáció költségessé és kevésbé hatékonyá teszi az anticiklikus költségvetési politikát.
- A *skeptikusok* azzal érvelnek, hogy a tőke nemzetközivé válása pont olcsóbbá teszi a hiánygazdálkodást, mert a kormányok nagyobb tőkerészhez férnek hozzá. A tőkeáramlás felerősíti a tőketulajdonosok közötti versenyt, ezáltal csökkennek a hitelek kamatlábai és a kockázati prémiumok összege. Elismerik, hogy lazul az állam hatalma a kamatlábak meghatározása terén, de tagadják, hogy ezáltal hatástalanná válik a monetáris politika. A kamatláb csökkentése helyett a pénzkínálat növelése váltja ki a tőkeáramlást. Ez az árfolyamon keresztül a nemzeti valuta leértékelődéséhez vezet, ami serkenti az exportot és visszafogja az importot. Összességében nő a kereslet a hazai árupiacon.
- A kormány nem tudja megtartani monetáris politikai autonómiáját, ha a tőke szabadon áramlik és az árfolyam stabil. A kormány azonban liberalizálhatja a tőke ellenőrzését és megtarthatja a monetáris politikai autonómiáját, ha hajlandó feladni a stabil árfolyamokat.
- A 80-as évek óta gyakorlatilag minden európai kormány ugyanolyan politikát folytat: párhuzamosan liberalizálja a tőkét és rögzíti az árfolyamokat. Az egységes piac és a Monetáris Unió ennek példája.

- A *revizionisták* azt állítják, hogy a kormányok tudatosan liberalizálták párhuzamosan a tőkét és rögzítették az árfolyamokat. Azért, mert saját szabadságukat akarták korlátozni a keynesi makrogazdasági politika követésének tekintetében. A kormány egy időre megpróbálja túlszárnyalni a polgárok várakozásait azzal, hogy még több pénzt költ el, de az infláció és a költségvetési hiány növekedése végül elviselhetetlenné válik, így maga hagy fel éppen azzal a keynesi politikával, amivel a várakozásokat kiváltotta.

A globalizáció és az újraelosztó szociálpolitika

- A *globalisták* attól félnek, hogy a határon átnyúló tőkemozgásokat nehezebb nemzeti adózás alá vonni, így a kormány az adóterheket már nem alakíthatja a jóléti állam bevételi szükségletei szerint, hanem figyelembe kell vennie a külföldi adópolitikát. *Konvergencia tézis*: Az adóverseny következményeként csökken a jóléti állam bevételi alapja, valamint a progresszív adózás kudarcot vall, amikor az adóverseny csökkenti a tőke adóterheit. Így a minimális újraelosztás és a szociális védelem felé mozdulnak el a jóléti államok.
- A *szeptikusok* szerint a tőke megadóztatása soha nem játszott nagy szerepet a jóléti állam finanszírozásában. A fő terhet mindig is a munkából származó jövedelem viselte. Így arra a következtetésre jutottak, hogy a jóléti állam egy globális gazdaságban is megtarthatja adóztatási hatáskörét. *Kompenzációs tézis*: A globalizáció megnöveli a jóléti államra rótt feladatokat: minél nagyobb a gazdasági integráció, annál több a külső kockázat, ez viszont a piaci vesztesek számát növeli, akiket az újraelosztó politikán keresztül kompenzálni kell. A konvergencia és kompenzációs mechanizmus a globalizáció hatására egyszerre van jelen, együttes hatásuk azonban meghatározhatatlan, mert egyéni hatásuk fokozatosan elhal, ezért kevés a változás a jóléti törekvések összesített mutatóiban.
- A *szeptikusok* bizalmatlanok a kompenzációs tézissel kapcsolatban és a konvergencia tézissel szemben is. Kétklik, hogy a globalizáció növeli a külső kockázatot, mert bár a nemzetközi kereskedelem növeli a kockázatot, ami specializációhoz vezet, egyben diverzifikálódnak is a kockázatok, mert több piacra terjednek ki. Azt, hogy melyik hatás dominál, azt elméletileg nem lehet meghatározni. (Manow 1999)
- A *revizionisták* úgy vélik, hogy a jóléti állam problémáit elsősorban maga okozza azáltal, hogy a magas adók és levonások a magánszektorra olyan erőforrásokat vonja meg, amelyet jóval hatékonyabban használna fel, mint az állami szektor. A szociális szabályzatok és előírások torzítják a munkapiac bérpolitikáját és lassítják a gazdasági növekedés ütemét. A jóléti állam hozzájárul a népesség elöregedéséhez, mert nagy hangsúlyt fektet az idősek jövedelmére és egészségügyi ellátására.

- Azt állítják, minél jobban elmélyül a piaci integráció, annál inkább nő a globális piac differenciálódása. Az országok olyan ágazatokra specializálódnak, amiben komparatív előnnyel rendelkeznek, ennek következtében az egyes országok gazdasági struktúrája egyre inkább eltér egymástól, országokon belül viszont egyre homogénebbé válik. A kicsi, viszonylag homogén államok megengedhetnek maguknak egy koordinált piacgazdaságot, amíg a nagy belső eltéréssel bíró országok gyakran ezt nem tehetik meg. A kis országok tehát a globalizáció nyertesei, mert gazdasági szempontból nem önállóak, így nyitott határok mentén kell boldogulniuk, és ezzel egy időben a globalizáció politikai következményeit is tudják kezelni. A magas fokú belső homogenitás pedig megkönnyíti, hogy olyan stratégiákat dolgozzanak ki a globalizációval szemben, ami egyetlen erős, hazai szektor érdekét sem sérti (Genschel (2004).

Az, hogy melyik iskolának van igaza, nem egyértelmű, statisztikai adatok nem bizonyítják egyértelműen sem egyik, sem másik iskola álláspontját, a globalizációnak a jóléti államra gyakorolt hatását. A három globalizációs iskola legnagyobb érdeme, hogy a globalizációs vita középpontjába – a hogyan formálja a jóléti államot a globalizáció?- helyett, a – hogyan formálják a jóléti állam belső jellemzői a nemzet reakcióit a globalizációval szemben? – került. Genschel ([2004).

Az európai szociális modellek¹⁷⁶

Az Európai Unió növekedési problémája egy olyan gazdaság tünete, amely beragadt a tömeggyártás, a nagyvállalatok, a meglévő technológia és a hosszú távú munkavállalási minták rendszerébe, és amely már nem megfelelő a mai

176 Az európai szociális modellnek nincs általánosan elfogadott definíciója. Itt a felelősség, szabályozás és újraelosztás fogalmi segítségével értelmezzük. *Felelősség*: Az egyének jóléte érdekében egy elég tágan értelmezett társadalmi felelősségvállalás érhető tetten, amely véd a szegénység ellen, és támogatást nyújt betegség, rokkantság, munkanélküliség és idős kor esetére. A társadalom támogatja, aktívan elősegíti, és gyakran magára vállalja az oktatást, az egészségmegőrzést és a családi támogatás körébe tartozó feladatokat (az utóbbit transzfereken, illetve lakásépítési és karbantartási támogatásokon keresztül). *Szabályozás*: A munkaadó-munkavállaló viszonyok intézményesítettek. Alapjukat a társadalmi párbeszéd, a munkajog és kollektív szerződések alkotják. A gazdasági környezet elég szabályozott, és a társadalmi partnerek által alakított (ágazati és vállalati szinten egyaránt). A termékpiacon adminisztratív és gazdasági szabályozás érvényesül. A cégalapítás az engedélyek, illetve részben a tulajdonosok és vezetők képzésének függvénye. *Újraelosztás*: A transzferek, pénzügyi támogatások és szociális szolgáltatások mindenki számára hozzáférhetők. A jövedelmek közötti különbségek – a redisztributív pénzügyi transzfereken, illetve tulajdon-, hagyaté- és más adókon keresztül – korlátozottak. (Aiginger & Guger 2007)

világban, hiszen azt gyors technológiai változások és erős globális verseny jellemzi. Európának jelentős gazdasági és szociális reformok felvállalására van szüksége ahhoz, hogy kialakítson egy újításra alapozó gazdaságot, amely a kutatásra és a fejlesztésre, a technológiára és az emberi tőkére összpontosít (Sapier 2006).

Olyan sok különbség van a nemzeti jóléti államrendszerek között, hogy maguk a fogalmak, hogy „európai modell” vagy „szociális Európa” meglehetősen bizonytalanok. Sapier (2006) a nemzeti rendszerek ma ismert négy különböző szociálpolitikai modellbe való csoportosítását használja azért, hogy megvizsgálja az egyes modellek relatív teljesítményét több dimenzió mentén. A négy modell négy különböző földrajzi területet takar.

- *A skandináv országokat* (Dánia, Finnország és Svédország, plusz Hollandia) jellemzi a szociális védelmi kiadások és az univerzális jóléti ellátások legmagasabb szintje. Kiterjedt pénzügyi intervenciót alkalmaznak a munkaerő piacokon egy sor „aktív” politikai eszköz alapján. Erős szakszervezetek biztosítják a jól szabályozott bérszerkezeteket.
- *Az angolszász országok* (Írország és az Egyesült Királyság) aránylag nagy szociális segítséget nyújtanak mentsvárként. A készpénzátutalások elsősorban a munkaképes korú személyek felé irányulnak. Az aktiválási eljárások fontosak, valamint a programok, amelyek feltételekhez kötik a rendszeres munkavállalással járó juttatásokhoz való hozzáférést. A munkapiaci oldalon ezt a modellt gyenge szakszervezetek, aránylag széles és növekvő munkabér szóródás keveréke és az alacsony bérezésű munkák viszonylag nagy előfordulása jellemzi.
- *A kontinentális országok* (Ausztria, Belgium, Franciaország, Németország és Luxemburg) főként biztosítás alapú munkanélküli segélyekre és öregségi nyugdíjakra támaszkodnak. Bár a tagságuk hanyatlik, a szakszervezetek továbbra is erősek, mivel a szabályozások kiterjesztik a kollektív bértárgyalások körét a szakszervezeteken kívüli helyzetekre is.
- Végül a *mediterrán országok*, (Görögország, Olaszország, Portugália és Spanyolország), amelyek a szociális kiadásaikat az öregségi nyugdíjakra koncentrálnak és lehetővé teszik a jogosultságok és státuszok nagy szegmentálását. A szociális jóléti rendszereik jellemzően a munkahelyek védelméből és a kordedvezményes nyugdíjrendelkezésekből merítenek, hogy mentesítsék a munkaképes korú lakosságot a munkaerő piacon való részvételtől. A bérszerkezet, legalábbis a hivatalos szektorban, kollektív bértárgyalások körébe tartozik és erősen nyomott.

Ha a jóléti ellátórendszer mérete és szerkezete alapján szeretnénk az európai országokat tipizálni azok liberális, skandináv, konzervatív, vagy dél-európai

típusba sorolhatók.¹⁷⁷ A típusok közötti különbségek az államháztartás méretén kívül az eszköztár megválasztásában – a jövedelemfüggő és univerzális, a pénzbeli és természetbeni támogatások, és a különböző adófajták és járulékok relatív jelentőségében – mutatkoznak meg (Benedek et al. 2006).

A jövőben egy ötödik – még nem kidolgozott – modell alakulhat ki az újonnan csatlakozó (államszocialista múlttal rendelkező) országok körében. A rendszerváltás után számos szociális intézményt alapítottak, de ezek mind pénzügyi eszközeik, mind felzárkózás melletti elkötelezettségük tekintetében elmaradnak a régi tagállamokéhoz hasonló, átfogó jóléti rendszerektől. Ezért ezt az ötödik modellt „felzárkózó modellnek” hívjuk. (Aiginger & Guger 2007: 55)

Boeri (2002) a négy modell teljesítményét hasonlítja össze a társadalompolitikák három céljának az elérése szerint: az első a jövedelmi egyenlőtlenségek és a szegénység csökkentése, a második a nem biztosítható munkaerő piaci kockázat elleni védelem, és a harmadik a munkaerő piacon való részvétel díjazása.

- *A jövedelmi egyenlőtlenségek és a szegénység csökkentése* kapcsán azt találta, hogy az adók és az átutalások által megvalósított újraelosztás mértéke a skandináv országokban a legmagasabb és a mediterrán országokban a legalacsonyabb, miközben az angolszász és a kontinentális országok közepén helyezkednek el. Ugyanakkor a négy csoport rangsorolása valamelyes eltérő, ha az adózás és az átutalás utáni szegénység előfordulásáról van szó. Itt is a skandináv országok állnak az első helyen és a mediterrán országok a sor végén, de most a kontinentális országok olyan jól teljesítettek, mint az első helyezett, az angolszász országok pedig olyan rosszul, mint a sereghajtó. (Sapier 2006)
- *A nem biztosítható munkaerő piaci kockázat elleni védelmet* munkahely védelmi törvénnyel (EPL), amely megvédi a dolgozókat az elbocsátástól, vagy munkanélküli juttatásokkal (UB) lehet biztosítani. A két rendszer közötti különbség egyértelmű: az EPL azokat védi, akiknek már van munkájuk és nem jelentenek adóterhet, miközben az UB biztosítást nyújt a lakosságnak általában és jellemzően a dolgozókra kivetett adókból finanszírozzák. Mivel az EPL és az UB két olyan eszköz, amelyeket hasonló cél elérésére terveztek, kompromisszum van közöttük. A nagyvonalú munkanélküli biztosítási rendszer lecsökkenti az elbocsátási korlátozások szükségességét, és fordítva. A négy európai társadalompolitikai modell nagyon különbözően viselkedik. A mediterrán modellt nagyon szigorú munkahelyvédelmi szabályozás és eléggé alacsony munkanélküli juttatási fedezet jellemzi. A másik oldalon a skandináv modell bőkezű és átfogó munkanélküli juttatásokat nyújt, miközben az EPL szigorúsága elég kismértékű. A kontinentális modell bőkezű munkanélküli

177 Ez a csoportosítás Espring & Anderson (1991) politikai szociológiai munkáján alapszik.

juttatásokat nyújt, de az EPL-je szigorúbb. Végül az angolszász modell aránylag kisebb védelmet nyújt, mint a többi, sokkal kisebb EPL szigorúsággal, de a munkanélküli juttatások olyan mértékűek, mint a kontinentális és a skandináv modellek esetében. Minél erősebb a modell munkahelyvédő törvénye, annál alacsonyabb a munkavállalási arány. Ez azt jelenti, hogy a munkahelyek törvényekkel való megvédése határozottan káros a munkahelyekre, miközben a dolgozók munkanélküli biztosítással való védelme potenciálisan hasznos a munkavállalásra nézve.

- *A munkaerő piacon való részvétel díjazása* nagyban különbözik a négy európai szociális modell esetében. A munkavállalás aránya sokkal magasabb a skandináv és az angolszász országokban (72 százalék, illetve 69 százalék 2004-ben), mint a kontinentális és a mediterrán országokban (63 százalék, illetve 62 százalék), a különbség nagy része a korszpektrum két végén lévő különbségeknek tulajdonítható. Az 55-64 éves korosztályban a munkavállalási arány jelentősen magasabb a skandináv (56 százalék) és az angolszász (53 százalék) országokban, mint a kontinentális (34 százalék) és a mediterrán (40 százalék) országokban. A 15-24 éves korosztályban a munkavállalási arány jóval alacsonyabb a skandináv (13 százalék) és az angolszász (10 százalék) országokban, mint a kontinentális (17 százalék) és a mediterrán (22 százalék) országokban. (Sapier 2006)

Sapier másik két szempont, a szociális igazságosság és a fenntarthatóság szerint is vizsgálja az európai jóléti rendszereket. A szociális igazságosság vagy méltányosság mutatószámaként a szegénységi kockázatot¹⁷⁸ használja. A fenntarthatóságot a foglalkoztatási szinttel méri, ha ugyanis a jóléti rendszerben megfelelő munkaöztönzők működnek és magas a foglalkoztatás, akkor elegendő bevétel keletkezik a rendszer fenntartásához. A négy modell ezen összehasonító elemzését hasznosan össze lehet foglalni a hatékonyság és a méltányosság szempontjából. A modellt hatékonynak minősítik, ha elegendő ösztönzést ad a munkához és ezáltal aránylag nagy munkavállalási arányokat generál. Igazságosnak fogják tartani, ha a szegénység kockázatát viszonylag alacsony szinten tartja. Ezen a két szemponton alapul az európai országok 1. ábrán látható csoportosítása.

Az 1. ábrát a hatékonyság és a méltányosság jól ismert *kompromisszuma* szerint is lehet értelmezni. A skandináv és a mediterrán országok látszólag nem szembesülnek ilyen kompromisszummal. A skandinávok irigylésre méltó pozíciót tudhatnak magukénak egy olyan szociális modellel, amely hatékonyságot és méltányosságot is nyújt, miközben a mediterránok olyan szociális rendszerben élnek, amely

178 A szegénység kockázatát a tartós szegénységben élők arányával, a foglalkoztatást pedig a 15-64 éves népesség foglalkoztatási rátájával mérték.

nem nyújt sem hatékonyságot, sem méltányosságot. Másrészt az angolszász és a kontinentális országok úgy tűnik, szembesülnek a hatékonyság és a méltányosság kompromisszumával. Az angolszászoknak hatékony, de egyenlőtlen szociális modelljük van, míg a kontinentális országok sokkal nagyobb méltányosságot, de sokkal kisebb hatékonyságot élvezhetnek. Az 1. ábra másik olvasata a szociális modellek *fenntarthatóságát* hangsúlyozza. A nem hatékony modellek egyszerűen nem tarthatóak fenn a globalizációból, a technológiai változásából és a lakosság öregedéséből eredő államháztartás növekvő megterhelésével szemben. Néhány jel arra utal, hogy a kevésbé hatékony kontinentális és mediterrán modellek súlyos fenntarthatósági korlátozásokkal szembesülnek. Az egyik az államadósság szintje a GDP arányához viszonyítva, amely sokkal magasabb a kontinentális (73 százalék) és a mediterrán (81 százalék) országokban, mint az angolszász (36 százalék) és a skandináv (49 százalék) országokban. (Sapier 2006)

1. ábra: A négy európai modell a hatékonyság és a méltányosság szempontja alapján

		HATÉKONYSÁG	
		<i>Alacsony</i>	<i>Magas</i>
MÉLTÁNYOSSÁG	<i>Magas</i>	kontinentális	skandináv
	<i>Alacsony</i>	mediterrán	angolszász

Forrás: Sapier (2006)

Mind a skandináv, mind az angolszász modellek fenntarthatóak, miközben a kontinentális és a mediterrán modellek fenntarthatatlanok és ezért azokat meg kell reformálni a nagyobb hatékonyság irányába úgy, hogy lecsökkentsük a munkavállalás és a növekedés ellenérdekeltségeit. Az összes skandináv és kontinentális ország átlagon felül teljesít a szegénység elkerülésének a valószínűségében, miközben az angolszász és a mediterrán országok az átlag alatt teljesítenek. Mi okozza ezt a különbséget? Az újraelosztás mértéke nem lehet magyarázat, mert ez legtöbb országban aránylag magas, a mediterrán csoport országainak a kivételével. Jobb magyarázat az emberi tőke, amelyet az egyének a piacra visznek, eloszlásának a különbsége. Minél alacsonyabb a középfokú végzettségűek aránya, annál magasabb a szegénység kockázata. Ezzel szemben az újraelosztási politika csak másodlagos szerepet játszik.

A reformok szükségessége

A globális gazdaság ilyen gyors változása lehetőségeket és veszélyeket is teremt. Lehetőségeket teremt azoknak, akik képesek gyorsan és a megfelelő technológiával

és képességekkel reagálni, és veszélyeket azoknak, akik lassan alkalmazkodnak, elavult technológiával és képességekkel rendelkeznek. Ugyanakkor a lehetőségekkel összekapcsolt előnyök megvalósulása időbe telik, mivel ezek új befektetést igényelnek, miközben a veszélyekhez kapcsolódó költségek gyorsabban felmerülnek, hiszen a meglévő befektetésből származnak. A gazdaságpolitika kihívása ezért az, hogy a lehető leghamarabb gazdasági és szociális reformokat gondoljanak ki és alkalmazzanak, amelyek célja a nagyobb gazdasági rugalmasság és a jobb szociális védelem. A cél az kell, hogy legyen, hogy rugalmas környezetet hozzanak létre, amely képes a legjobban kihasználni az új gazdaság által teremtett lehetőségeket, és ezáltal a veszélyre hatékonyan reagálni. Európában a gazdasági és szociális reformoknak mindenekelőtt a munkaerő piaccal és a szociális irányelvekkel kell foglalkozniuk. (Sapier 2006)

Az 1980-as évek közepén az egységes piac programját kifejezetten azért fejlesztették ki, hogy friss dinamizmust vigyenek az európai gazdaságba és alkalmazkodjanak az új gazdasági környezethez. Ugyanakkor az EU fontos szponzora lett kutató-fejlesztő tevékenységeknek, amelyek célja, hogy megfeleljenek a globalizáció és a technológiai változások kihívásainak. A monetáris unió, amely mind a makrogazdasági stabilitást, mind az egységes piacot támogatja, Európának a globalizáció kihívására adott részválaszaként is tekinthető. Ugyanakkor ezek a fontos intézményi eredmények úgy tűnik, nem tudtak nagyobb gazdasági dinamizmust generálni. Európa gazdasági teljesítménye folyamatosan gyengül.

Ennek egyik oka az, hogy az intézményi eredmények gyorsasága és intenzitása nem megfelelő a globalizáció és a technológiai változások gyorsaságához és intenzitásához képest és az egységes piac létrehozása túlságosan lassan halad. De a legfőbb ok az lehet, hogy az EU szintjén meghozott változtatásokat nem kísérték a szükséges nemzeti szintű változtatások. Az idejétmúlt munkapiacok és társadalompolitikák egyszerűen nem teszik lehetővé az egységes piacot, a kormányzati kiadások kutatásra és fejlesztésre való fordítását és a valutauniót, hogy azok teljesen kibontakozzanak és megfeleljenek a globalizáció és a technológiai változás kihívásainak (Sapier 2006).

A megreformált európai szociális modell a következőkben különbözik a régi jóléti államtól: (Aiginger & Guger 2007)

- A szociális rendszer befogadó és erős marad, de a szegénységet csökkenteni hivatott támogatások mértéke függ az egyéni hozzájárulástól, és a juttatások bizonyos feltételekhez kötöttek.
- A munkapiaci aktivitás serkentése érdekében csökkennek a jövedelempótló támogatások arányai, de nemzetközi viszonylatban még mindig magasak.
- Az egyenlőség megteremtése érdekében a jóléti rendszer inkább szolgáltatáscentrikus, mint juttatáscentrikus.

- Az adók relatíve magasak, de összhangban vannak a kiadásokkal, annak érdekében, hogy a jövőbeli nyugdíjak és a jelenlegi adósságok finanszírozásának mérlege középtávon pozitív egyenleget mutasson.
- A bérek magasak, ám a piaci körülmények változása esetére az egyének pozíciói nem garantáltak. A munkanélkülivé válók számára felkínált segélyek és képzési lehetőségek személyre szabottak, kevésbé bürokratizáltak, decentralizáltabbak, és a közszolgáltatásokat a magánügynökségek egészítik ki.
- A munkajóléti szolgáltatások bevezetése decentralizált – esetenként a magánszféra által támogatott – módon megy végbe. A feltételek a nehézségek méreteitől és körülményeitől függenek, de a mögöttes filozófia értelmében a munkanélkülieknek nyújtott segítség során inaktivitásuk miatt nem büntetik őket.
- A részmunkaidős és az életciklushoz alkalmazkodó munkakörök létrehozását támogatják. Ebben a megközelítésben a részmunkaidős foglalkoztatásban dolgozók (arányosan részesülve a szociális juttatásokból) saját szabad akaratukból, személyes döntésük alapján, nem pedig a nemek közötti egyenlőtlenség kényszerétől vezérelve választanak ilyen munkát.
- A politika által felkarolt új technológiák és fejlesztési stratégiák – a régi iparágak támogatásával szemben – a jóléti állam túlélésének előfeltételei, továbbá érdekesebb és nagyobb kihívást jelentő munkaköröket teremtenek.

Ugyanakkor az új európai modell különbözik az amerikai modelltől is, legalábbis a következőkben: (Aiginger & Guger 2007)

- A jóléti költségek karcsúsítása és az ösztönzők fejlesztése ellenére a szociális háló még mindig átfogó védelmet nyújt a gazdasági, társadalmi és különösen az egészségügyi kockázatok ellen.
- A környezetvédelmi és társadalompolitikai célok, a bevételek méltányos elosztása és a szegénység elleni küzdelem továbbra is fontos szerepet tölt be a politikai napirendben.
- A kormányzati és közintézmények proaktív szerepet játszanak a fejlesztések, a hatékonyság, a strukturális változások, a magasabb képzettség és az élethosszig tartó tanulás támogatásában, illetve meghatározó arányban a közösségi intézmények látják el az oktatási és egészségügyi feladatokat, amelyek minden állampolgár számára elérhetők, kiváló minőségben és megfizethető áron.

- A társadalmi partnerek (munkaadókat és munkavállalókat képviselő intézmények) beleszólnak a bérek alakulásába és a munkajog fejlődésébe, illetve általában jelen vannak a gazdaságpolitikai döntéseknél.
- Az állami szektor nagy, és az adók magasak, bár vannak a költsékezés növekedését gátló mechanizmusok, és a józan pénzügyi politikát támogató fiskális szabályok a nagy kereslet időszakában is.
- A vállalatok részben védettek a magas adóktól. A magas adók a fogyasztást és különösen az energiát érintik.

Ezek a reformok az európai modellt versenyképessé teszik a magas jövedelmű régiókban, és a globalizációt egy lefelé tartó versenyből egy felfelé törő versennyé alakítják, érvényre juttatva a jövőt megalapozó olyan fontos szempontokat, mint amilyen az innováció, az oktatás, az élethosszig tartó tanulás és az új technológiák.

Összefoglalás

A jóléti állam kérdésköre általános és alapvető közgazdasági kérdéseket tartalmaz: gazdasági növekedés, hatékonyság, fenntarthatóság, beruházás, fogyasztás, jövedelem-elosztás, állami költségvetés, gazdasági egyensúly, globalizáció, információs társadalom, stb. Az európai államokban a második világháború óta végbement változásokat egységes névvel illették, az egyes országok tekintetében a jóléti állam nagyon is különbözőképpen valósult meg.

Az Európai Unió növekedési problémája egy olyan gazdaság tünete, amely beragadt a tömeggyártás, a nagyvállalatok, a meglévő technológia és a hosszú távú munkavállalási minták rendszerébe, és amely már nem megfelelő a mai világban, hiszen azt gyors technológiai változások és erős globális verseny jellemzi. Európának jelentős gazdasági és szociális reformok felvállalására van szüksége ahhoz, hogy kialakítson egy újításra alapozó gazdaságot, amely a kutatásra és a fejlesztésre, a technológiára és az emberi tőkére összpontosít.

Irodalom

- Aiginger, K. – Guger, A. (2007): Az Európai Szociális Modell: az állítólagos akadálytól a versenyelőnyig. In: Progresszív Politika – Az Európai Szociális Modell. Demos Magyarország Alapítvány. Bp.
- Bara István & Szabó Katalin (2001): A jóléti államtól az esélyteremtő államig. In Gazdasági rendszerek, országok, intézmények. Aula Kvk.
- Benedek Dóra & Firlé Réka & Scharle Ágota (2006): A jóléti újraelosztás mértéke és hatékonysága. Pénzügyminisztérium, Kutatási Füzetek, 17. sz.
- Boeri, T. (2002): Social Policy: one for all? letöltés ideje: 2009. 06.15. <http://www.cepii.fr/anglaisgraph/communications/pdf/2002/29301102/boeri.pdf>
- Esping - Andersen (1991): Mi a jóléti állam? In Ferge Zs., Lévai K.(szerk.) A jóléti állam. Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszék, 116-135. o.
- Fekete Judit – Szigeti Péter (2005): Az állam szerepe a jólétben és a mindennapi hatalomgyakorlásban. MTA Politikai Tudományok Intézete. 36 o.
- Genschel, Philip (2004): Globalization and the welfare state: a retrospective. *Journal of European Policy*, Vol. 11. Nr. 4. 613-636. pp.
- Lindbeck, Assar (1998): A svéd kísérlet I. *Külgazdaság*, 42. évf. 7-8. sz. 57-89. old.
- Lindbeck, Assar (1998): A svéd kísérlet II. *Külgazdaság*, 42. évf. 9. sz. 56-74. old
- Manow, P. (1999): The uneasy Compromise of Liberalism and Corporatism in postwar Germany. CGES-Working paper 5/88. Center for German and European Studies, University of California, Berkeley.
- OECD Economic Outlook [2009]: letöltés ideje: 2009. 11. 20. http://www.oecd.org/document/61/0,3746,en_2649_37443_2483901_1_1_1_37443,00.html
- Sapier, Andre (2006): Globalization and the Reform of European Social Models. *Journal of Common Market Studies*. Vol. 44. Nr 2. 369-390. pp.
- Szabó Katalin (2000): A jóléti államtól az esélyteremtő államig: 6. fejezet. In: Szabó K., Bara Z. (szerk.) *Gazdasági rendszerek, országok, intézmények. Bevezetés az összehasonlító gazdaságtanba*. Bp. Aula kiadó 209-242. o.
- Szamuely László (2004): A „haldokló” jóléti állam válsága az 1990-es években. *Közgazdasági szemle*, 51. évf. 10. sz. 948-969. old.